

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF REASONABILITY IN THE PRACTICE OF THE ECtHR

Колпаков В.К. д.ю.н., професор,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет

Курінний С.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет

Алімов К.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права
Запорізький національний університет

У статті досліджено питання реалізації принципу розумності у практиці ЄСПЛ. Вказано, що Європейський суд з прав людини відіграє вирішальну одну з провідних ролей у захисті основних прав індивідуальне правосуддя. З іншого боку, ґрунтуючись на статті 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Суд часто визначає «загальні принципи», пов'язані з тлумаченням та застосуванням Конвенції, які можуть застосовуватися незалежно від фактів та обставин окремої справи. Крім того, Суд розробив кілька стратегій, спрямованих на здійснення загального правосуддя. Наприклад, досить часто передбачає, що держава вживає «загальних заходів» у відповідь на рішення з метою гарантування дотримання Конвенції за межами окремого випадку, і все частіше визначає структурні або системні проблеми, що лежать в основі конкретного порушення Конвенції.

Зокрема у багатьох випадках об'єктом перегляду Суду, очевидно, є індивідуальне рішення, відповідно до його завдання запропонувати індивідуальне правосуддя. Такий перегляд застосовується, наприклад, якщо скарга стосується рішення національного суду щодо оскарження адміністративного рішення. У цих випадках індивідуальне рішення лежить в основі скарги, і логічно, що Суд розглядає конкретні обставини справи, щоб побачити, чи було втручання необхідним і пропорційним переслідуванню цілям. Отже, огляд принципу розумності у практиці Суду завжди зосереджене на індивідуальному рішенні. Багато інших заяв, поданих до Суду, стосуються обґрунтованості втручання Конвенції, спричиненого національним законодавством або рішеннями, що застосовують це законодавство в конкретному випадку.

Зроблено висновок, що підхід Суду до абстрактного або конкретного перегляду обґрунтованості законодавства ґрунтується на принципі розумності. Хоча позиція Суду за замовчуванням та перевага, здається, є індивідуалізованим, конкретним оглядом обставин справи, є багато випадків, коли підхід Суду є досить абстрактним, або елементи абстрактного огляду змішуються з оцінкою Судом індивідуального рішення. Ця ситуація може викликати питання про те, чи буде потрібно більш принциповий і послідовний підхід, і, якщо так, то як йому можна було б надати форму.

Ключові слова: принцип розумності, практика ЄСПЛ, прецедентне право, розумність, принципи права.

The article examines the implementation of the principle of reasonableness in the practice of the ECtHR. It is pointed out that the European Court of Human Rights plays a decisive one of the leading roles in the protection of fundamental rights of individual justice. On the other hand, based on Article 32 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Court often defines "general principles" related to the interpretation and application of the Convention, which can be applied regardless of the facts and circumstances of a particular case. In addition, the Court has developed several strategies aimed at administering general justice. For example, it quite often assumes that a State takes "general measures" in response to a decision to guarantee compliance with the Convention on a case-by-case basis, and increasingly identifies the structural or systemic problems underlying a particular violation of the Convention.

In particular, in many cases, the object of the Court's review is obviously an individual decision, in accordance with its task of offering individual justice. Such review applies, for example, if the complaint concerns a decision of a national court to appeal against an administrative decision. In these cases, the individual decision is at the heart of the complaint, and it is logical that the Court considers the specific circumstances of the case to see if the interference was necessary and proportionate to the objectives pursued. Therefore, the review of the principle of reasonableness in the Court's case-law is always focused on the individual decision. Many other applications submitted to the Court concern the validity of the Convention's interference caused by domestic law or decisions applying that law in a particular case.

It is concluded that the Court's approach to an abstract or concrete review of the validity of legislation is based on the principle of reasonableness. Although the Court's default position and preference appears to be an individualized, concrete review of the circumstances of the case, there are many cases where the Court's approach is rather abstract, or elements of abstract review are mixed with the Court's assessment of an individual judgment. This situation may raise questions about whether a more principled and coherent approach would be required and, if so, how it could be given shape.

Key words: principle of reasonableness, ECtHR practice, case law, reasonableness, principles of law.

Постановка проблеми. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) відіграє вирішальну одну з провідних ролей у захисті основних прав індивідуальне правосуддя. З іншого боку, ґрунтуючись на статті 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1], Суд часто визначає «загальні принципи», пов'язані з тлумаченням та застосуванням Конвенції, які можуть застосовуватися незалежно від фактів та обставин окремої справи.

Крім того, Суд розробив кілька стратегій, спрямованих на здійснення загального правосуддя. Наприклад, досить часто передбачає, що держава вживає «загальних заходів»

у відповідь на рішення з метою гарантування дотримання Конвенції за межами окремого випадку, і все частіше визначає структурні або системні проблеми, що лежать в основі конкретного порушення Конвенції.

Мета статті – дослідити питання реалізації принципу розумності у практиці ЄСПЛ.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали загальнотеоретичні наукові праці, розробки провідних фахівців у галузі конституційного, адміністративного права: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, В. М. Бевзенка А. С. Васильєва, Ю. А. Волкової, В. В. Галуцька, І. П. Голосні-

ченка, Є. В. Додіна, Г. В. Джагупова, О. В. Джафарової, В. В. Зуй, С. В. Ківалова, А. П. Клошниченка, Л. В. Коваля, А. Т. Ковальчука Ю. М. Козлова, В. К. Колпакова, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюка, Ю. О. Легези, Д. М. Лук'янець, Р. С. Мельника, В. М. Манохіна, С. О. Мосьондза, Д. М. Овсянко, О. І. Остапенка, М. С. Студенікіної, Ю. О. Тихомирова, О. М. Якуби, О. П. Дем'янчука, О. В. Палагнюка, О. І. Дубенка та ін.

Виклад основного матеріалу. Зокрема у багатьох випадках об'єктом перегляду Суду, очевидно, є індивідуальне рішення, відповідно до його завдання запропонувати індивідуальне правосуддя. Такий перегляд застосовується, наприклад, якщо скарга стосується рішення національного суду щодо оскарження адміністративного рішення. У цих випадках індивідуальне рішення лежить в основі скарги, і логічно, що Суд розглядає конкретні обставини справи, щоб побачити, чи було втручання необхідним і пропорційним переслідуванню цілям. Отже, огляд принципу розумності у практиці Суду завжди зосереджене на індивідуальному рішенні.

Багато інших заяв, поданих до Суду, стосуються обґрунтованості втручання Конвенції, спричиненого національним законодавством або рішеннями, що застосовують це законодавство в конкретному випадку. Для ілюстрації можна згадати рішення Суду у так званій справі «податок на спальню», а саме йдеться про справу *JD та А проти Сполученого Королівства* [2].

Справа стосувалася внесення змін до законодавства про житлові пільги у Сполученому Королівстві, метою якої було привести рівень житлових виплат, отриманих бенефіціарами в соціальному орендованому секторі, у відповідність з кількістю спалень у їхньому будинку. У багатьох випадках це призводило до скорочення пільг, наприклад, якщо двоє бенефіціарів жили в будинку з трьома спальнями. Якщо таке скорочення відбулося, бенефіціар міг би скористатися системою дискреційних житлових платежів, що могло призвести до виділення спеціальної допомоги для компенсації скорочення.

Перша заявниця у цій справі жила в трикімнатному будинку разом зі своєю дочкою з особливими потребами. В результаті внесення змін до законодавства її житлові виплати були скорочені на 14 відсотків, оскільки вважалося, що вона має на одну спальню більше, ніж вона мала право. Заявниця успішно подала заявку на *dhr*, щоб задовольнити різницю, але, на її думку, законодавча поправка та супутня вимога продовжувати подавати заявку на *dhr* призвели до суттєвої дискримінації. Оцінюючи свої скарги, Суд вирішив взяти національну законодавчу систему в цілому як об'єкт своєї оцінки.

При цьому було відзначено, що наявність схеми *dhr* передбачала випадки особливих труднощів і дозволяла місцевій владі приймати індивідуальні рішення, як це також сталося у випадку з першим заявником. Отже, Суд дійшов висновку, що законодавство є пропорційним і не є невинуватою дискримінацією.

З цього випливає, що Суд розглянув справу першого заявника у цій справі, зосередившись на розумності та пропорційності законодавчої системи в цілому.

Цей підхід був підданий критиці двома (частково) незгодними суддями, які заявили, що Суду необхідно було б розглянути ряд факторів, пов'язаних з особистою ситуацією заявника, таких як її фінансове становище та наявність інших джерел доходу. На думку незгодних суддів, відсутність уваги до таких факторів зробила оцінку пропорційності Суду «іраціональною», а її міркування не дали недостатніх підстав для того, щоб зробити будь-які висновки щодо обґрунтованості національного рішення.

Отже, у випадках, коли законодавство нібито спричинило порушення Конвенції, перше питання, яке виникає, полягає в тому, чи компетентний Суд переглядати обґрунтованість такого законодавства. На перший погляд, враховуючи прецедентне право Суду щодо вимог до прийнятності статті 34 Конвенції, можна очікувати, що він не має такої компетенції. Самого існування законодавства, яке

впливає на право Конвенції, недостатньо для того, щоб справа була прийнятною. Якби це було інакше, це могло б призвести до того, що це дозволить здійснити *actio popularis*, що не прийнято в системі Конвенції.

Наведене можна продемонструвати на прикладі справ *Ligue de musulmans de Suisse* та інших проти Швейцарії [3] та *Уардірі проти Швейцарії* [4], де заявники скаржилися на введення конституційного положення, що забороняє будівництво мінаретів.

Вони стверджували, що це положення порушить їхню свободу віросповідання статті 9 Конвенції, але Суд зазначив, що положення ще не почало виконуватися, і воно не мало практичного впливу на заявників. Він також підкреслив, що самої можливості застосування законодавства в якийсь невизначений час у майбутньому було недостатньо, щоб показати, що свобода віросповідання заявників була конкретно порушена. Насправді, Суд постановив, що заявники намагалися переглянути сумісність конституційного положення з Конвенцією абстрактно, тоді як Конвенція не дозволяє такого перегляду.

З цього випливає, що законодавство може бути об'єктом розгляду Судом лише в тому випадку, якщо заявники безпосередньо постраждали від нього. Крім того, Суд постановив, що заявники повинні мати дійсний особистий інтерес, який відрізняє їх від усіх інших осіб, на яких може вплинути те саме законодавство. Це також може бути вимогою, яку важко виконати, якщо скарга зосереджена на обґрунтованості законодавства як такого.

Наприклад, Суд постановив, що законодавча заборона на публікацію опитувань громадської думки за два тижні до парламентських виборів однаково вплинула на всіх виборців. Заявники в цій справі, які стверджували, що законодавство заважає їхньому праву на доступ до інформації, таким чином опинилися в тому ж становищі, що і всі інші. З цієї причини Суд вирішив не визнавати їхню заяву.

Ця прецедентна права, здається, обмежує кількість справ, коли Суд може безпосередньо переглянути обґрунтованість законодавства. Важливо вказати, що Суд прийняв кілька винятків з цього загального правила процедури. Найбільш актуальним є виняток, зроблений у справі *Dudgeon v the United Kingdom* [5], де заявник поскаржився на законодавство, яке криміналізувало гомосексуальну поведінку.

Хоча сам Даджон (ще) не піддавався кримінальному переслідуванню, Суд погодився з ним, що законодавство як таке має бути об'єктом його перегляду, а не його індивідуального застосування, оскільки «підтримання в силі оскаржуваного законодавства є постійним втручанням у право заявника на повагу до його приватного життя» і «в особистих обставинах заявника саме існування цього законодавства постійно і безпосередньо впливає на його особисте життя» [5].

Суд часто підтверджував цю позицію, також у випадках, коли вплив самого існування законодавчих заходів на окремих заявників був менш суттєвим і менш прямим. Як правило, для того, щоб заява була прийнятною, заявнику достатньо показати обґрунтовані та переконливі докази того, що законодавство має «вплив на (приватне) життя заявника», яке постійно впливає на нього, або що заявник «ризиком бути безпосередньо упередженим заходом, на який скаржитися» [6]. Потім Суд може зосередити свою увагу на оскаржуваному законодавстві та оцінити його сумісність з Конвенцією.

У таких випадках Суд може безпосередньо переглянути законодавство, але такі випадки зустрічаються відносно рідко. Інша ситуація відбувається набагато частіше, а саме непрямою огляд обґрунтованості законодавства. Ця ситуація виникає, коли індивідуальне рішення було прийнято на внутрішньому рівні, наприклад, адміністративним органом або судом або трибуналом, що впливає з (дискреційного або недискреційного) застосування законодавства.

У цих випадках це може бути індивідуальне рішення, яке впливає на права заявника на Конвенцію, наприклад, тому, що законодавство застосовувалося довільно або тому,

що права та інтереси в окремій справі не були справедливо збалансованими. Однак в інших випадках законодавство, що лежить в основі індивідуального рішення, може бути фактичною причиною втручання в права Конвенції. У цих випадках Суду може знадобитися провести перегляд основного законодавства, а також (або замість) індивідуальне застосування законодавства; Суд може спочатку переглянути основне законодавство та вирішити, що це сумісно з Конвенцією, а потім оцінити, чи порушила індивідуальна заявка Конвенцію; Суд може переглянути лише основне законодавство та зробити висновок, чи є порушення Конвенції лише на цій основі; Суд може вибрати гібридний підхід, що означає, що він поєднує елементи конкретного та абстрактного огляду [8].

Системний аналіз справ показує, що приклади всіх чотирьох підходів можуть бути визначені в практиці Суду, як реалізація принципу розумності.

Велика палата нинішнього суду продемонструвала це у справі Перінчек проти Швейцарії [9], де заявник поскаржився на своє засудження за публічну заяву про те, що вірменського геноциду не було. Це судження було засноване на положенні Кримінального кодексу Швейцарії, статті 261 (4), в якій говорилося, що будь-яка особа, яка прагне виправдати геноцид або інші злочини проти людяності, буде покарана.

Суд же постановив, що було б краще обмежитися конкретним переглядом індивідуального застосування цього положення: у цій справі Суд не зобов'язаний визначати, чи може криміналізація заперечення геноциду або інших історичних фактів в принципі бути виправданою. На відміну від конституційних судів Франції та Іспанії, Суд обмежений фактами справи, таким чином, він може лише переглянути, чи було застосування цієї норми Кримінального кодексу Швейцарії у випадку заявника «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні статті 10 § 2 Конвенції [9].

Більш конкретний і недавній приклад реалізації принципу розумності можна побачити в рішенні Великої палати Суду у справі Гаріб проти Нідерландів [10]. Основою для цієї справи було законодавство, введене в Нідерландах для поліпшення соціальної згуртованості та зменшення злочинності в певних міських районах. Законодавство дозволяло муніципалітетам використовувати систему дозволів на житло у визначених районах. Такі дозволи на житло можуть бути отримані новими мешканцями лише в тому випадку, якщо вони відповідали певним умовам доходу.

Заявниця подала заявку на отримання дозволу на проживання в певному районі Роттердама, але їй відмовили,

оскільки вона не відповідала вимогам до доходу. Вона поскаржилася до суду, що це є порушенням її права вільно вибирати своє місце проживання, захищене статтею 4 Протоколу № 2 Конвенції. У своєму рішенні Суд спочатку зосередився на «законодавчому та політичному фоні справи» [10].

Суд дійшов загального висновку, що не може «визначити, що політичні рішення, прийняті внутрішніми органами влади, не в змозі належним чином забезпечити права та інтереси осіб, які перебувають у посаді заявника». Тільки тоді Суд звернувся «до обставин самої заяви». На основі оцінки її конкретної ситуації, він постановив, що не встановлено, що «наслідки для заявника відмови їй у дозволі на житло, який дозволив би їй переїхати до Б. Вуличне житло складало такі непропорційні труднощі, що її інтереси повинні переважити загальний інтерес, яким служить послідовне застосування цього заходу» [10]. Очевидно, що, таким чином, Суд спочатку переглянув обґрунтованість законодавства в цілому, і лише потім зосередився на його застосуванні в окремій справі.

У справі Лукац проти Румунії [11] щодо нездатності заявника отримати компенсацію за втрату майна, на яке вона мала право відповідно до законодавчої схеми компенсації. Суд постановив, що він чітко повинен вирішити, чи несплата компенсації покладає надмірний тягар на неї, але що важливо, щоб «претензії заявника також слід розглядати з більш загальної точки зору», оскільки «зобов'язання щодо компенсації, взяте румунською державою відповідно до різних міжнародних договорів або через конкретні внутрішні правові положення стосувалося не лише заявника, але й багатьох інших румунських громадян». З цієї причини Суд вважав за «необхідне вивчити справу також з точки зору загальних заходів, які були вжиті в інтересах інших потенційно постраждалих осіб» [11].

Таким чином, з точки зору Суду, додавання більш абстрактного огляду до чисто конкретного тесту може служити інтересам добре збалансованого та розумного огляду в окремій справі, а також допомогти йому запропонувати визначити більш структурні питання, які можуть бути актуальними за межами фактів конкретної справи.

Висновки. З аналізу справ, представлених в цій статті, можна зробити висновок, що підхід Суду до абстрактного або конкретного перегляду обґрунтованості законодавства ґрунтується на принципі розумності. Хоча позиція Суду за затулюванням та перевага, здається, є індивідуалізованим, конкретним оглядом обставин справи, є багато випадків, коли підхід Суду є досить абстрактним, або елементи абстрактного огляду змішуються з оцінкою Судом індивідуального рішення. Ця ситуація може викликати питання про те, чи буде потрібно більш принциповий і послідовний підхід, і, якщо так, то як йому можна було б надати форму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. JD та А проти Сполученого Королівства URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22fulltext%22:%22JD%20and%20A%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-196897%22>
3. Ligue des Musulmans de Suisse and Others o. Switzerland. No. 66274/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22fulltext%22:%22Ligue%20de%20musulmans%20de%20Suisse%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-158216%22>
4. Ouardiri v. Switzerland. 65840/09. Decisions of 28 June 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:%22003-3602217-4080719%22>
5. Dudgeon v the United Kingdom URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57473%22>
6. Volkova Yu. Ensuring the human rights to a healthy environment: normative regulation and practice of the ECtHR *Rocznik Administracji Publicznej*, 2023 (9), p. 375-394 DOI 10.4467/24497800RAP.23.020.18316
7. Volkova Yu. The impact of the case law of the European Court of Human Rights on certain issues of independence and immunity of administrative court judges *Юридичний науковий електронний журнал* № 11/2023 с. 762-765 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/185>
8. Leheza Yu., Volkova Yu. Applicability of procedural reflection of the court in the settlement of electoral disputes (analysis of the practice of the ECtHR) *Правова позиція*, № 2 (35), 2022, с. 117-120 DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-2.24>
9. PERINÇEK V. SWITZERLAND URL: <https://cedem.org.ua/library/perinchek-proty-shvejtsariyi-vp-perincek-v-switzerland/>
10. Гаріб проти Нідерландів URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:%22001-177406%22>
11. Лукац проти Румунії URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-125730%26filename%3DCASE%2520OF%2520LUPSA%2520v.%2520ROMANIA%2520-%2520%2520>